

Lázár Júlia

TÉRIDŐ

Géher Tanár Úr volt vagy más? Mint annyi mindenre és mindenkire, Kálnokyra is ő hívhatta fel a figyelmemet. Ő negyven napja halott, Kálnoky László száz éve született. Kora szerint lehetett volna a nagyapám is, ahogyan Sylvia Plath, akit éppen az ő utolsó köteteinek megjelenésekor fordítottam, lehetett volna az anyám. Kálnokynak Radnóti–Vas–Weöres írt közös levelezőlapot, és Babits volt az a szerkesztő, aki állítólag pusztá féltésből nem közölte az EGY MODERN ZSARNOKHOZ című verset, melyben Hitlerről így ír a fiatal költő:

*„Népednek új utat
baljós horgod mutat.
Jog, emberszeretet,
mindezt fölhalta, jaj,
undok falansztered,
a szervezett pokol!
Az Ember haldokol,
és bálvány lett a Faj.”*

Majd a szelíd Kálnoky így zárja a verset:

*„Egy véres árnyalak
mégis meglátogat;
tőle fegyver se véd.
S megbénít az iszony,
mert érzed csontkezét,
s kibuggyanó bele,
mint hóhér kötele,
feszül meg torkodon.”*

Az azonosulás furcsa dolog. Ha tájol is az ember időben és térben, cseppet sem zavarja, hogy férfival vagy nővel, aggastyánnal vagy gyerekkel azonosul, az ókorban jár vagy éppen Camus-vel egy pestis sújtotta városban, T. S. Eliot „*elkábított betege*” a mítón, vagy a kopaszodó Prufrock, és ha éppen az utóbbi, még elgondolkozhat rajta, milyen nyelven azonosul éppen és kivel is? A fordító Kálnoky és a költő T. S. Eliot között éppen ő, az olvasó ver hidat, ahogyan ő köti össze Goethével is vagy költői alteregójával, Homálynoky Szaniszlóval.

Száz év telt el a születése óta. A huszadik századból átléptünk a huszonegyedikbe. Pontosan mi is változott? A szereplők neve? Talán az ember?

*„Én a kort nyitott szemmel szeretném
nézni, bátran és személytelen.
A salak közt csillog-e nemesfém,
meghatározná az értelem.”*

*De az őrült század zavarában
barbár indulóra lép a lábam,
s szenvedélyek labdáznak velem.”*

– írja az 1939 és 1957 közötti verseket egybefogó kötetben megjelent és Vas Istvánnak ajánlott BAKA UTCÁ-ban. Olvassuk, és eltűnődünk, melyik is az őrültebb század, az, amelyikbe két világháború is belefért, vagy az, amely észre sem veszi, úgy kockáztatja a múlt megismétlését. Barbár indulók és szenvedélyek között szerepeket játszunk és maszkokat viselünk, mint Eliot Prufrockja, mint Kálnoky Szaniszlója, mert a túlélésre játszunk, és az értelem csillogása ebben nem mindig segít.

Kálnoky 1944-ben menne fel először Radnótiékhoz. Sík Sándor valószínűleg május 4-én mondja tanítványának: „*Kell az áldozat*”, május 20-án Radnóti bevonul az újabb munkaszolgálatára, ahonnan már nem tér vissza. Vas Istvánt, a jó barátot, többek között Ottlik bújtatja, Kálnoky éppen belügyminisztériumi tisztviselő, másoknak papírokat szerez, de mivel nem akar a kormánnyal Nyugatra vonulni, a munkaszolgálatot, illetve a behívót betegen sem ússza meg, végül katonaszökevényként bujkál. A halál és a gonoszság árnyékában a költők játszanak: „*Radnóti 1944-ben már csak rövid ideig volt Pesten. A lakására akkor mentem volna föl először, de már az ő bevonulása miatt maradt el ez a látogatás. Emlékszem utolsó szavaira: egy bizonyos társasjátékot fogunk játszani, amit ők nagyon szeretnek. Ez volt az utolsó mondata, amelyet hozzám intézett: »meglátod, költőknek való játék«.*

Később megtudtam, mi volt ez a társasjáték, legalábbis valószínűleg. Vas Pista és Szántó Piroska azt mondja – náluk játszottam is –, hogy az ábécé betűit kis kockákra fölírva, sok száz példányban – de nem egyenlő számban, hanem olyan arányban, ahogy a beszédben előfordulnak –, egy dobozból bizonyos számban kihúzva értelmes szöveggé kellett összerakni. Ahány betűt az ember nem tud az értelmes szövegbe beilleszteni, annyi hibapontot írnak a terhére. Aztán – nem tudom, hány pontnál – kiesik valaki. Ez lett volna a játék Vas Pista szerint.” (RÉSZLETEK EGY ÖNÉLETRAJZBÓL [I]. Holmi, 2000/9.)

Betűket rakosgat, játékból vagy halálosan komolyan, ennyit tehet a költő. Felhasznál minden anyagot, mert ha nem képes rá, az hibapontot jelent. Közben időben és térben vándorol, és ezt még élvezi is. Holtak között szövetségesekre lel, mikor az élők éppen nem segítenek, kötelező, ráadásul esztétikai gyönyörűséget okoz. Radnóti szinte utolsó pillanatáig fordít, Kálnoky, mikor éppen évekig nem közlik, vagy kirúgják az állásából, fordít. Humorral, távolságtartással figyel magát, mert ő is csak a betűkirakó része, előbb vagy utóbb egy vers, egy szöveg „anyaga”. Az EGY HIÉNA UTÓÉLETE kötetben a XVIII. században született Hokusai metszete és a XX. századi brit D. J. Enright versének ürügyén Kálnoky Homálynoky Szaniszlója, akit „*dunántúli költőtársnak*” mutat be, igen szórakoztatóan meséli el, hogyan téveszthette vagy keverte szándékosan össze Enright az angol „Hyena” (=hiéna) szót a „Han-nya” nevű japán démon nevével, és hogyan kereste egy művészettörténész, majd egy híres muzeológus mindhiába Hokusai metszetein a hiénát, míg végül a kultúrák találkozásából következő félreértésekre évek alatt fény nem derült. A legszebb a történetben mégis az, hogy a költő-fordító megtartotta ugyan a hibás hiéna szót, de a versben megformált alak a fordításban is tökéletesen illett a végül megtalált képen látható kecskeszerű démonra.

„Én a nagy költőket általában gyönyörűséggel fordítottam. Színészalkatú fordító voltam. Igyekeztem mindig azt képzelni fordítás közben, hogy én vagyok az a költő, akit fordítok. Ez volt a hozzáállásom a fordításhoz. Beképzelttem magamnak, hogy én Heine vagyok, hogy én Hugo vagyok, hogy én Burns vagyok. Így sikerült igen különböző hangú költőket valóban egymástól különböző hangon fordítani.” (RÉSZLETEK EGY ÖNÉLETRAJZBÓL [II]. Holmi, 2000/10.)

Minek írni, mikor annyi szerep van, teszi fel egyik versében a kérdést Géher István, aki Kálnokyhoz hasonlóan nagy költő, mégis inkább más szerepeiben ismert. Szerencsére a színpadok változatosak, játszhatunk kifelé és befelé, közönség előtt vagy a magunk szórakoztatására.

„...és más leszek” – mondja Kálnoky a MÉLYTENGERT című versben. Majd a MI VAGYOK ÉN? kérdésre többek között azt feleli: „Zongora a süketnémák intézetében”, az ÁRAMLÓ IDŐ-ben pedig azt: „Rajzzá változom egy barlang falán.” Talán csak olyan ősi vágyat követ, mint a repülésé, az elemelkedése. És persze a halhatatlanságé egy többszörösen életveszélyes korban. 1982-ben a HANGOK SZÓLÍTANAK ciklus 4. részében írja: „Talán csak az önmaga titkait kutatni vágyó / mindenségnek egyik kinyújtott csáppja volt / az életem, vagy egy haldokló isten / lemondó legyintése.” Tehát az isten is halandó, csak a mi illúzióink a halhatatlansága? Vagy éppen ez az élethossznyi legyintés zeng annak a zongorának a húrjain, vetül a barlang falára, formálódik betűkké, hanggá, énekké, ordítássá? Ami az egyik dimenzióban élethossz, a másikban az örökkévalóság? Ami az egyik korban süketnémák intézete, egy másik dimenzióban akár zeneértők közönsége is lehet, vagy az N. EGON UTOLSÓ UTAZÁSÁ-ban az „idegen égitestről való” csapata? Az áramló időben már nem számít a „fölfelé és lefelé”, „Az egyik tornádó továbbssodor, / a másik visszaránt. / Az ég kékjén csattog a talpam. / Haladok fejjel lefelé, / mint bogár a szoba mennyezetén.” (MINT A BOGÁR.) Mint egyik verse címében kérdezi, számít-e az, hogy KINEK ÍRUNK? És mert önmaga színpadán játszik, persze válaszol is rá. Bármelyik maszkját viseli is éppen, a lényeg ugyanaz: mint egy másik nagy kortárs költő, család nélkül néz szét és könnyedén. Én ezt köszönöm neki.

„A ki nem mondható
kívánságot végül palackba zárjuk
és a szeszélyes hullámokra bízunk.
Voltaképpen lemondunk
valami bizonyosról, hogy sokáig tengődhessék még a remény,
járjon föl és alá szűk ketrecében,
üvöltösn fel kétségbeesve.”

(PALACKPOSTA)

Csengery Kristóf

LEVÉL HAMLETHEZ

„Álmát alussza Dánia.”
(Kálnoky László)

Mondd, visszatérsz-e néha,
mikor a Hold sárgás tejét
isszák mohón a fák, sötétén fénylő
szélcsendben, hűvös éjszakákon?
Nem az ittmaradottakat
riasztani, a félelmében